

Christina Bogusz

Dva slikarja – ena strast

Lužiški cikli v delih Ludvíka Kube in Anteja Trstenjaka

O delu Anteja Trstenjaka ni mogoče govoriti brez omembe še enega umetnika, v čigar ustvarjanju so Lužiški Srbi prav tako zavzemali posebno mesto. Gre za češkega muzikologa, etnografa in slikarja Ludvíka Kubo. Imeni obeh umetnikov ne označujeta le edinstvenih zaključenih ciklov umetniških del, posvečenih Lužiškemu Srbom, temveč tudi dva pomembna vira navdiha, ki sta odločilno prispevala k razvoju samostojne lužiskosrbske likovne umetnosti na začetku 20. stoletja. Kljub več kot tridesetletni starostni razliki sta se njuni življenjski poti večkrat križali na zanimiv način, ne da bi ju kdajkoli povezovalo tesnejše znanstvo.

Leta 1989 je lužiskosrbsko znanstveno društvo Mačica Serbska ustanovilo narodopisno sekcijo, katere delovni program je vključeval tudi negovanje tradicionalnih običajev in lužiskosrbskih narodnih noš.¹ Raznolikost lužiških narodnih noš naj bi se ovekovečila v slikah.² A v tistem času še ni bilo akademsko izobraženih lužiških umetnikov. Mačici Serbski sta pripadala le dva slikarja, eden od njiju je bil Čeh Ludvík Kuba, ki med lužiskosrbskimi intelektualci že dolgo ni bil več neznanka, saj se je uveljavil z deli za zbirko slovanskih pesmi. Etnograf in ustanovitelj Muzeja Lužiških Srbov Arnošt Muka ga je zato vztrajno spodbujal k upodabljanju življenja Lužiških Srbov.

Ludvík Kuba se je ves čas izobraževal na področju slikarstva. Medtem ko se je večina Kubinih sodobnikov odpravila študirat slikarstvo v takratna evropska umetniška središča München, Dunaj ali Pariz, je Kuba leta 1893 odpotoval v Francijo in se vpisal na zasebno Akademijo Julian v Parizu. To je bila prelomnica v njegovem življenju in odločil je se, da bo odtlej deloval kot likovni umetnik.³ V Parizu je spoznal, da se je s pojavom impresionizma začelo povsem novo obdobje v slikarstvu. Zato se je osredotočil na učenje oljnega slikarstva. Dotlej se je ukvarjal predvsem z akvareli in risbami. Kljub pariškemu študiju je čutil, da še ne obvlada oljnega slikarstva v želeni meri, zato je vpisal nov študij, tokrat v Münchnu, na priznani zasebni likovni akademiji Slovenca Antona Ažbeta.⁴

Ludvík Kuba je od leta 1911 ponovno stalno živel v Pragi. V tem obdobju je spoznal tudi Josefa Páto, gimnazijskega profesorja in predavatelja lužiskosrbskega jezika na Karlovi univerzi v Pragi, ki ga je prepričal, da se je pridružil Češko-vendskemu društvu Adolf Černý.⁵ Josef Páto in Vladimír Zmeškal – slednjega je Kuba spoznal leta 1920 – sta si od leta 1921

¹ Siegmund Musiat, *Sorbische/Wendische Vereine 1716–1937. Ein Handbuch*, Bautzen 2001.

² Prav tam.

³ Marie Klára Prchalová, *Ludvík Kuba a Paříž* (neobjavljeno predavanje ob znanstvenem kolokviju 18. in 19. septembra 1993 o razstavi »Ludvík Kuba a Lužica. Ludvík Kuba und die Lausitz«, ki je v Muzeju Lužiških Srbov v Budyšinu trajala od 23. maja do 19. septembra 1993), češki rokopis v Muzeju Lužiških Srbov.

⁴ Katarina Ambrozić, *Die Ažbe-Schule 1891–1905*, v: Katarina Ambrozić, *Wege zur Moderne und die Ažbe-Schule in München. Pota k moderni in Ažbetova šola v Münchnu*, razstavni katalog Wiesbaden, Recklinghausen 1988, str. 87–110.

⁵ Vladimír Kristen, *Ludvík Kuba a Lužičtí Srbové v období mezi světovými válkami*, v: *Lětopis. Jahresschrift für sorbische Volksforschung. Reihe D – Kultur- und Kulturwissenschaften* 3, 1988, str. 78–82.

intenzivno prizadevala pridobiti finančno podporo za študijsko potovanje Ludvíka Kube v Lužico, kar jima je nazadnje uspelo s pomočjo ministrstva za šolstvo.⁶

Kubino študijsko potovanje v Lužico konec junija 1922 je pomenilo začetek plodnega desetletja njegovega življenja, v katerem je nastal tudi cikel slik iz Lužice. Če so njegova etnografska dela dotlej nastajala epizodično, je bilo njegovo bivanje v Lužici v letih 1922/23 namenjeno etnografskemu dokumentiranju. Kuba se je zdaj ukvarjal z beleženjem vseh oblik tradicionalne noše, ki so v tistem času obstajale v določenem kraju. Hkrati je ustvaril znanstvene dokumente, ki niso imeli analogije v njegovem dotedanem delu ne v delih drugih evropskih umetnikov tistega časa. Kubo je navdušila predvsem velika raznolikost noš znotraj regije, kar po njegovem mnenju v primerjavi z drugimi slovanskimi skupinami odraža edinstvenost lužiškosrbskih noš. Ustvarjal je v impresionističnem slogu. Na obeh študijskih potovanjih v Lužico je naslikal le nekaj vaških pogledov ali žanrskih prizorov. Na vsakem od obeh potovanj je ustvaril približno 35 slik. Cikel slik so zelo dobro sprejeli tako v Lužici kot v njegovi domovini. Dela je odkupila češkoslovaška država za Narodopisni oddelek Narodnega muzeja v Pragi. Prva razstava slik Ludvíka Kube leta 1922 v praški stavbi Sokolov je bila zelo uspešna. Med obiskovalci je bil tudi prvi predsednik češkoslovaške države Tomáš Garrigue Masaryk. Razstavo je obiskalo več kot dva tisoč ljudi. Med obiskovalci je bil tudi takrat 28-letni slovenski študent praške likovne akademije Ante Trstenjak. Izkušnja je odločilno vplivala na njegovo nadaljnje življenje.

Ko se je Ante Trstenjak leta 1894 rodil v Slamnjaku pri Ljutomeru, je Ludvík Kuba že študiral slikarstvo v Parizu. Umetniško se je Trstenjak izobraževal na Dunaju, v Gradcu in Zagrebu. Nezadovoljen s programi je študij želel nadaljevati v Münchnu, enem takratnih najpomembnejših umetniških središč v Evropi. Medtem ko je Ludvík Kuba tam uspešno nadaljeval svoje umetniško izobraževanje, si Trstenjak zaradi previsokih življenjskih stroškov ni mogel privoščiti študija v Münchnu. Izbral je Prago in se vpisal na Akademijo za likovno umetnost pri Vojtěhu Hynaisu, slikarju, ki je tri desetletja prej spodbujal Ludvíka Kuba v Parizu. Razmere, s katerimi se je Ante Trstenjak soočil ob prihodu v Prago leta 1920, so bile seveda povsem drugačne od tistih, ki jih je Ludvík Kuba doživljal v osemdesetih letih 19. stoletja. Zdaj so prevladovala sodobna umetniška gibanja, kot so impresionizem, kubizem, simbolizem in secesija. Trstenjak se je leta 1926 pridružil Češko-vendskemu društvu Adolf Černý, katerega član je bil Ludvík Kuba že vrsto let. Motivi Kubinega lužiškega cikla so Trstenjaka tako navdušili, da se je odločil sam odpotovati v Lužico in ustvariti nekaj podobnega.

Po študiju v Pragi je Trstenjak s posredovanjem jugoslovanskega veleposlaništva in s francosko štipendijo sprva do leta 1927 ostal v Parizu. Tam je šolanje nadaljeval na priznani zasebni akademiji Colarossi, kjer je med letoma 1893 in 1895 študiral že Ludvík Kuba. Medtem ko je med študijem v Pragi raje slikal portrete, se je v času študija v Parizu posvečal krajinskemu slikarstvu. Dotlej mu je bil blizu impresionizem, še posebej pa ga je fasciniral učinek svetlobe. Od leta 1926 so v njegovih delih opazne prve ekspresivne poteze, ki so ne nazadnje odraz njegovega občudovanja slikarjev, kot so Maurice de Vlaminck, André Derain ali Henri Matisse. Leta 1927 je v Parizu spoznal Marie de Vaux Phalipau, sodelavko

⁶ František Mlčoch je bil v letih 1918 in 1922 predsednik društva in je skrbel za zbiranje finančnih sredstev. Prim. Musiat 2001, str. 292 isl.

Mednarodnega antropološkega inštituta in takratno podpredsednico pariškega Društva prijateljev Lužiških Srbov, ki je podpirala Trstenjakovo vizijo ustvariti zbirko slik tradicionalnih noš iz celotne Lužice. Njena prizadevanja za pridobitev finančne podpore projekta pa so bila žal neuspešna. Trstenjak se je brez ekonomske varnosti, a z odličnimi stiki z lužiskosrbskimi študenti Češko-vendskega društva Adolf Černý, septembra 1928 odpravil v Lužico.

Trstenjakov namen je bil podoben Kubinemu, vendar se je poleg dokumentiranja tradicionalnih noš želel posvetiti tudi upodabljanju lužiške krajine. Spreewald v Dolnji Lužici s številnimi vodnimi površinami in drevesi, ki se v njih zrcalijo, ter bogatimi barvnimi odsevi se je skladal z njegovo željo po liričnem dožemanju pokrajine. Kot slikarja so ga navduševale nenehno spreminjajoče se barve in svetloba ter različna atmosferska razpoloženja. Tako kot Kuba je tudi Trstenjak poleg številnih etnografskih slik ustvaril vrsto portretov lužiskosrbskih intelektualcev. Stike sta mu priskrbela lužiskosrbski slikar in grafik Měrcin Nowak-Njehorňski (Martin Nowak-Neumann) ter odvetnik in založnik dr. Jan Cyž (Johann Ziesche). Predvsem med umetnikoma se je razvilo vseživljenjsko prijateljstvo.

Za razliko od Ludvíka Kube, ki je svoje modele upodabljal neposredno v olju na platnu in delo dokončal po enem ali dveh srečanjih, jih je Ante Trstenjak le skiciral in sliko dokončal pozneje v svojem praškem ateljeju. Medtem ko se je Ludvík Kuba posvečal izključno tradicionalnim nošam, ki so bile takrat še vidne v vsakdanjem življenju, je Ante Trstenjak slikal tudi tradicionalne noše, ki jih tedaj niso več nosili. Med prvim bivanjem v Lužici je ustvaril 30 slik ter številne skice in osnutke. Po vrnitvi je lužiško zbirko razširil na 48 del. Najpomembnejši med njimi je triptih velikega formata *Poklon lužiskosrbskim domoljubom*, ki ga je ustvaril v letih 1929/30 po naročilu direktorja Vendske ljudske banke.⁷ Triptih alegorično simbolizira poklon Gornje in Dolnje Lužice izjemnim lužiskosrbskim osebnostim iz sveta znanosti, umetnosti in kulture s konca 19. in z začetka 20. stoletja. Levo krilo prikazuje poročni sprevod v mestu Burg v Spreewaldu, ki simbolizira protestantsko Dolnjo Lužico. Desno krilo z romanjem katoliških Lužiških Srbov k Marijini podobi v Rosenthalu simbolično prikazuje katoliško Gornjo Lužico. Slika je izraz umetnikove podpore Lužiškim Srbom, gojenju močne povezave med religioznostjo in narodnostjo, v kateri koreninijo njihovi izjemni kulturni dosežki.⁸

Lužiskosrbska javnost je dela Anteja Trstenjaka zelo dobro sprejela. Njegova lužiška serija je bila razstavljena tudi v Pragi, Hradcu Králové, Mariboru, Osijeku in Zagrebu. Društvo lužiško-vendskih študentov je leta 1929 izdalo deset motivov iz Trstenjakove zbirke lužiških slik v obliki razglednic, Krog vendskih pisateljev pa je leta 1930 prav tako v obliki razglednice ponatisnil triptih *Poklon lužiskosrbskim domoljubom*.

V nasprotju z lužiškim ciklom Ludvíka Kube se dela Anteja Trstenjaka niso ohranila kot zaključena zbirka. Zahvaljujoč češkoslovaški državi, ki je odkupila njegovo »lužiško galerijo«, kot je Kuba sam rad imenoval svoje slike, se je ta ohranila skoraj v celoti. Usoda nekaterih slik Anteja Trstenjaka pa žal ni razjasnjena. Med fašistično okupacijo Češkoslovaške so večino del hranili v prostorih društva Společnost přátel Lužice, kot se je od leta 1932 imenovalo Češko-

⁷ Leta 1919 so v Bautznu ustanovili ljudsko banko Wendische Volksbank AG, katere direktor je postal Čeh dr. Blažij Posedel. Prim. Musiat 2001, str. 363 isl.

⁸ Triptih *Poklon lužiskosrbskim domoljubom* je od leta 1986 v lasti Muzeja Lužiških Srbov in del stalne razstave.

vendsko društvo Adolf Černý.⁹ Zaradi vse hujših represalij gestapa je društvo leta 1939 prenehalo delovati, njegovo premoženje, vključno s Trstenjakovimi deli, pa je bilo zaplenjeno. Po koncu druge svetovne vojne je bilo iskanje izgubljenih del neuspešno.¹⁰

Etnografski oddelek Narodnega muzeja v Pragi danes hrani 12 akvarelov¹¹ in gvašev Anteja Trstenjaka ter 56 slik Ludvíka Kube, ki so nastale med potovanji po Lužici. Velike kulturne in umetnostnozgodovinske vrednosti pa nimajo le za Lužiške Srbe, saj pričajo o preteklem obdobju, bogatem z izvirnimi tradicionalnimi nošami in običaji. Obenem so tudi pomemben vir krepitve nacionalne samozavesti Lužiških Srbov in gonilna sila v procesu razvoja neodvisne lužiškosrbske likovne umetnosti.

⁹ Timo Meškank in Jurij Luščanski, *Freundschaftsgesellschaften*, v: Franz Schön in Dietrich Scholze (ur.) *Sorbisches Kulturlexikon*, Bautzen 2014.

¹⁰ Inštitut Lužiških Srbov, Bautzen, Kulturni arhiv Lužiških Srbov, Zapuščina dr. Jana Cyža, mapa N IV/18 D.

¹¹ Maja Vetrih, *Ante Trstenjak. Akademski slikar – življenje in delo*, Murska Sobota 1998.